

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΤΑΞΕΙΣ ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΩΝ

Κώδικες ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει οἱ κάτωθι :

	Κώδιξ ὑπ' ἀριθ.	Αἰών	Σημειοῦται ἐνταῦθα
Βαρβερινὸς κώδιξ		H-Θ	B
Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (εὐχολόγιον)	662	IB-IA	H
» (τεῦχος περγαμηνῶν)	661	IE	I
» (» »)	877	»	Λ
»	781	IΓ	E
» (εὐχολόγιον)	1910	»	Q
Παρισίων Κοισλιανὸς	213	IA	P
Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Suppl.	473 ἡδὴ 2473	IE	X
»	886	IZ	r
»	754	»	v
»	750	»	e
» Suppl.	438 ἡδὴ 2438	»	a
»	813	»	δ
Ἐκ τῶν Δημητριάδων Βιβλιοθ. Πατριαρχ. Ἀλεξανδρ.	149-104 (94)	IA	a ₁
Βιβλιοθήκης Σινᾶ	956	I	Σ ₁
»	959	IA	Σ ₃
» Διονυσίου Λαύρας Ἀθῶ	489	IE	Π ₈
Τὴν ἐκ τοῦ Σλαβονικοῦ Ἀγγλικῆν μεταφρα- σὴν τοῦ King			C

Εἰς τὸν Βαρβερινὸν κώδικα παραπέμπομεν κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Goar δημοσιευομένας ἐν τῷ Εὐχολογίῳ αὐτοῦ διαφόρους γραφάς. Τὰ εὐχολόγια Δημητριάδων σημειοῦμεν διὰ τοῦ λατινικοῦ D. Ἐνθα ἐν τῷ κειμένῳ ὑπάρχει συμφωνία κωδίκων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν διατάξεων, οὐχὶ ὁμοίως καὶ πλήρης τοιαύτη περὶ τὸ λεκτικόν, σημειοῦμεν τοὺς τὴν τοιαύτην συμφωνίαν παρουσιάζοντας κώδικας ἐντὸς παρενθέσεως.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τάξεις χειροθεσιῶν.

Προκειμένου περὶ τῶν χειροθεσιῶν εἰς τοὺς κατωτέρους βαθμοὺς (ψάλτου, ἀναγνώστου, ὑποδιακόνου) δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι αὐταὶ ἐγίνοντο : α) ἔξω τοῦ βήματος· καὶ β) οὐχὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας λειτουργίας. Οὕτω κατὰ μὲν τὸ Ἀλλατιανὸν εὐχολόγιον (ἴδε παράρτημα) προκειμένης προχειρίσεως ψάλτου «ἔρχεται ὁ διάκονος ἐν τῷ διακονικῷ», ὅπου καὶ δεξιάζεται ἢ ὅλη τελετῇ, κατὰ δὲ τοὺς κώδικας ΛΞ καὶ τὸν Βησσαριανὸν τῆς Κρυπτοφέρρης ἢ χειροτονία τοῦ ὑποδιακόνου γίνεται «τοῦ ἀρχιερέως ἱσταμένου πρὸ τῶν μεγάλων τοῦ ναοῦ πυλῶν, ὅτε μέλλει εἰσοδεῦειν» ἢ κατὰ τοὺς α ρ ὅτε «ὁ ἀρχιερεὺς ἱσταται εἰς τὸ ἔξω θρόνιον τοῦ νάρθηκος, ἐκεῖ ὅπου ἀλλάσσει τοῦ ἱερουργῆσαι». Μεγάλαι πύλαι τοῦ ναοῦ λοιπόν, ὡς διασαφηνίζεται ὑπὸ τῆς διατάξεως τῶν α ρ, δέον νὰ νοηθῶσιν αἱ ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἄγουσαι, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ διακονικὸν ἄλλοτε οὐχὶ σπανίως παρὰ τὸν νάρθηκα ἔκειτο¹, ἐκεῖ δ' ἐν τῷ διακονικῷ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ ἄλλοι λειτουργοὶ ἐνεδύοντο τὰ ἄμφια αὐτῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐξεκίνουν, ἵνα εἰσοδεύσωσι κατὰ τὴν μικρὰν εἴσοδον εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ τὸ σύνθρονον. Καὶ μετετέθη μὲν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος τὸ διακονικόν, ἐξηκολούθησεν ὁμοίως ὁ ἀρχιερεὺς νὰ παρακολουθῆ τὸν ὄρθρον ἀπὸ τοῦ νάρθηκος καὶ ἐν τῷ νάρθηκι νὰ ἐνδύεται τὰ ἄμφια αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ νάρθηκος νὰ εἰσοδεύῃ². Μεταγενέστερον τοῦ ἀρχιερέως ἐγκατασταθέντος εἰς τὸν παρὰ τὸν δεξιὸν χορὸν θρόνον ὅστις φαίνεται νὰ ἦτο πρὸ τοῦ ΙΑ αἰῶνος αὐτοκρατορικός³, καὶ ἐκεῖθεν παρακολουθοῦντος τὸν τε ὄρθρον καὶ τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τμήμα τῆς λειτουργίας, ἢ χειροθεσία τῶν ψαλτῶν, ἀναγνωστῶν καὶ ὑποδιακόνων γίνεται τοῦ ἀρχιερέως ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου.

Ὅτι δὲ καὶ ἐκτὸς τῆς θείας λειτουργίας ἐγίνοντο αὐταὶ, μαρτυρεῖται ρητῶς περὶ τῆς «χειροτονίας ὑποδιακόνου», ὅτι αὕτη γίνεται «ὅτε μέλλει εἰσοδεῦειν» ὁ ἀρχιερεὺς (ΛΞ, Βησσαριανός), «πρὸ τῆς λειτουργίας ὅτε ὁ ἀρχιερεὺς ἱσταται εἰς τὸ ἔξω θρόνιον» (α ρ), αὕτη δὲ εἶνε καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν πρᾶξις, τῆς χειροθεσίας ταύτης, καθὼς καὶ τῆς τῶν ψαλτῶν καὶ ἀναγνωστῶν γινομένης εὐθύς μετὰ τὴν δοξολογίαν καὶ πρὸ τῆς διὰ τοῦ Εὐλογημένη ἢ βασιλεία σημειουμένης ἐνάρξεως τῆς θείας λειτουργίας. Περὶ δὲ τῆς χειροθεσίας ψαλτῶν καὶ ἀναγνωστῶν ὑπάρχει μὲν καὶ διάταξις, καθ'

1. Γ. Σωτηρίου, Ἡ πρόθεσις καὶ τὸ διακονικὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας 1941 σελ. 82, 83, 86, 88.

2. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἑρμηνεία περὶ τε τοῦ θείου ναοῦ κ.λ.π. κεφ. μζ' — μη' Migne 155, 717. Πρβλ. καὶ Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι σελ. 33.

3. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολ. Τόμ. Α' σελ. 208.

ἦν δύναται αὐτὴ νὰ τελεσθῆ καὶ «ὅτε οὐκ ἔστι λειτουργός· ὁ ἀρχιερεὺς, ὁπότε «ποιεῖ ὁ ἀρχιερεὺς Εὐλογητὸν καὶ λέγεται τὸ Βασιλεῦ οὐράνιε, Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας, μεθ' ὃ ἐπακολουθεῖ ἡ χειροθεσία· ἢ ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ δ' εὐχολογῶ τάξις ἐπὶ προχειρίσει ψάλτου σαφῶς ἐμφανίζει τὴν προχείρισιν κειχωρισμένως πάσης ἄλλης τελετῆς γινομένην, ὅταν μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς δευτέρας εὐχῆς ἀναγράφει τὴν διάταξιν «Εἶθ' οὕτως εὐλογεῖ αὐτὸν καὶ ἀπολύει».

Εἰδικώτερον θὰ εἴγομεν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἐπόμενα: Ἀκολουθίαν χειροθεσίας ψάλτου μόνον τὸ Ἀλλατιανὸν εὐχολόγιον περιέχει. Παρὰ τοῖς ἄλλοις κώδιξι, καὶ παρ' αὐτῷ ἔτι τῷ Β, ἢ τάξις τῆς εἰς ψάλτην προχειρίσεως εἶνε ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ ἀναγνώστου. Μόνη διαφορὰ, διακρίνουσα τὰς δύο προχειρίσεις, εἶνε ὅτι εἰς μὲν τὸν χειροθετηθέντα εἰς ἀναγνώστην «δίδοται βιβλίον ἀποστολικὸν» πρὸς ἀνάγνωσιν (Β Λ Ξ X α υ κ.τ.λ.) «καὶ ἀναγνώσκει οὕτως. Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα. Παῦλος δοῦλος... καὶ τὰ ἐξῆς» (Ἀλλατιανόν)· εἰς δὲ τὸν ψάλτην δίδεται «ψαλτήριον καὶ λέγει προκείμενον» (Β Λ Ξ X κ.τ.λ.). Καὶ «λέγει ὁ ψάλτης· ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ» (Ἀλλατιανόν). Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἔχομεν καὶ νέαν ἔνδειξιν, ὅτι καὶ τὰ προκείμενα τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν ἐψάλλοντο ὡς ψάλλονται ταῦτα ἄχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς ἑσπερινοῖς.

Ἐν τῇ τάξει «ἐπὶ προχειρίσει ψάλτου» καὶ ἐν τῇ «ἀκολουθίᾳ εἰς ἀναγνώστην» τοῦ Ἀλλατιανοῦ ἀπαντῶσι δύο εὐχαὶ ἀντὶ τῆς μιᾶς, ἥτις εὐρηται εἰς τοὺς λοιποὺς κώδικας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ ἡ μία μόνον ἐκ τῶν εὐχῶν εἶνε ἡ καθιερωτικὴ, δι' ἧς ἐπὶ μὲν χειροθεσίας ψάλτου αἰτεῖται ὁ ἀρχιερεὺς, ἵνα φωτίσῃ «αὐτὸν τὴν γλυκύτητα ψάλλειν σοι τὰ ἄσματα τὰ πνευματικὰ ἐνάρχεσθαι»· ἐπὶ δὲ χειροθεσίας ἀναγνώστου τὰ ἐν τῇ εὐχῇ τῇ ἀπαντῶσῃ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς κώδικας. Ἡ δευτέρα εὐχὴ ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ εἶνε ἢ ἐπὶ κουρᾷ εἰς κληρικὸν εὐχὴ, ὁποίαν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῷ Βαρβερινῷ (ἴδε παραρτήμα). Εἶνε δὲ αὕτη ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐπὶ τῇ πρώτῃ μετὰ τὸ Βάπτισμα κουρᾷ τοῦ νεοφωτιστοῦ ἀναγιγνωσκομένην. Διότι ὡς ἐκεῖ ἡ τριχοκουρία σημαίνει τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀφιέρωσιν τοῦ κειρομένου καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ, ἔναντι τοῦ ὁποίου ὁ κειρόμενος λαμβάνει θέσιν δούλου καὶ παραδίδει διὰ τῆς κοπῆς τῶν τριχῶν τὸ ὅλον σῶμα τῷ Θεῷ¹, οὕτω καὶ ὁ εἰς κληρικὸν σχῆμα κειρόμενος ἀφιερῶ ἑαυτὸν εἰδικώτερον καὶ τὸ ὅλον σῶμα εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Κυρίου. Καὶ τὰ εἰρηνικὰ δέ, τὰ ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ ἐπὶ τῇ προχειρίσει εἰς ψάλτην ἀναγραφόμενα, εἶνε, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς δευτέρας αἰτήσεως, συναπτή ἐπὶ κουρᾶς εἰς σχῆμα κληρικοῦ.

Καὶ ἐκ τοῦ Ἀλλατιανοῦ εὐχολογίου συνάγεται ἐμφανῶς, ὅτι ἡ βαθμὶς

1. Συμῶν Θεσσαλονίκης, Περί ἱερῶν τελετῶν κεφ. Ζ', Migne 155, 232.

τοῦ ἀναγνώστου ἦτο ἀνωτέρα τῆς τοῦ ψάλτου, τῆς ὁποίας πάλιν κατωτέρα ἦτο ἡ βαθμὶς τοῦ δεποτάτου ἢ κηροφόρου, ἧς μνημονεύει ὡς ἐκλιπούσης πλέον καὶ Συμεῶν ὁ Θεσσαλονικῆς¹, περιεσώθη δὲ ἡ τάξις τῆς εἰς αὐτὴν προχειρίσεως ἐν τῷ Βησσαριανῷ καὶ τῷ **H** (*Ἴδε παράρτημα). Κατὰ τὸ Ἑλλατιανὸν ἡ βαθμὶς τοῦ ἀναγνώστου καλεῖται ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως «ὁ πρῶτος βαθμὸς τῆς ἱερωσύνης», ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ πρὸς τὸν νεωστὶ χειροθετηθέντα. Ἐνιαχοῦ δ' ὁ ἀναγνώστης ἐπετελεῖ καὶ ἔργον ὑποδιακόνου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ διατάξεως τοῦ Ἑλλατιανοῦ, καθ' ἣν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ βιβλίου ἀνάγνωσιν ὁ νεωστὶ χειροθετηθεὶς «λαβὼν χειροβόξεστον καὶ μανδύλιον ἐπιδίδει τῷ ἀρχιερεὶ νίψασθαι καὶ λέγει τρις Ὅσοι οἱ πιστοὶ»². Δεδομένου δ' ὅτι ἡ τάξις τῶν ἀναγνωστῶν διεκρίθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ χρόνους ἀρκούντως παλαιούς, οὐδὲν τὸ παράδοξον ἐὰν εὐχὰς περὶ χειροθεσίας ἀναγνώστου ἀπαντῶμεν καὶ εἰς παλαιότερα χειροτονικά, οἷον τὸ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν κ.λ.π. (*Ἴδε Παράρτημα).

Τέλος ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ εἰς ἀναγνώστην τοῦ Ἑλλατιανοῦ ἀξιοσημείωτον τυγχάνει, ὅτι ἡ ἑναρξίς γίνεται δι' εὐλογίας τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως: «Ὁ Κύριος εὐλόγησέ σε εἰς ἀναγνώστην τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς δεῖνος...». Ἡ εὐλογία αὕτη δὲν εἶνε καθιερωτικὴ, ἀλλὰ διαδηλοῦται δι' αὐτῆς ἀπλῶς ἡ συγκατάθεσις τοῦ ἀρχιερέως πρὸς χειροθεσίαν τοῦ προσαγομένου. Ἐντεῦθεν εὐθύς μετὰ τὴν εὐλογίαν ταύτην λαμβάνει χώραν ἡ κουρὰ καὶ αἱ ἐπακολουθοῦσαι εὐχαί. Δηλοῦται δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἀναγνώστης πρόκειται ὁ προσαγόμενος νὰ χειροθετηθῇ οἰονεὶ προκαλουμένων τῶν ἐνοριτῶν νὰ ἐκφέρωσι καὶ οὗτοι ψῆφον. Ὡς τέλος δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐπιτίθεται ἐκφώνησις τοῦ ἀρχιερέως «Εὐλογητὸς Κύριος ἰδοὺ γέγονε...» ἧτις ἴσα δύναται πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ χειροθετηθέντος εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἡ χειροθεσία τοῦ ἀναγνώστου ἐν τῷ Ἑλλατιανῷ τρόπον ἀρχεται καὶ περατοῦται κατὰ τινὰς τῶν κωδίκων («Ὁ Κύριος εὐλόγησέ σε εἰς ὑποδιακόνους τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆσδε τοῦ τόπου ἢ πόλεως ἢ χωρίου ἢ μονῆς ἢ κάστρου...» «Εὐλογητὸς Κύριος ἰδοὺ γέγονεν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ὑποδιάκονος τῆς ἀγιωτάτης... Καὶ λέγει ὁ λαὸς

1. Περὶ χειροτονιῶν κεφ. ΡΝΣ' Migne 155, 361. «Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι (χειροθεσίαι)... καὶ ἡ τοῦ δεποτάτου ἢ κηροφόρου εἰπεῖν πρὸ τῶν ἀναγνωστῶν γινόμενη, ἧτις οὐκ οἶδ' ὅπως οὐκ ἐνεργεῖται' ὥσπερ δὲ νῦν ἐξέλιπεν. Ἐν δὲ τῇ τῶν Θεσσαλονικέων ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸ ὀλίγου αὕτη ἦν, καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ὑποτυπῶσσι γέγραπται».

2. Καὶ Συμεῶν ὁ Θεσσαλονικῆς (ἐνθ' ἀν. κεφ. ΡΕ') μετὰ τῶν ἔργων τοῦ ἀναγνώστου ἀναφέρει: «ὡς τοῦ βήματος ὑπηρετῆς ἀνάπτει φάτα καὶ πῦρ προσάγει τῷ ἱερεὶ καὶ προπορεύεται λαμπαδηφορῶν τῶν ἁγίων, καὶ τὰς προσφορὰς καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ξέον φέρει αὐτῷ καὶ εὐκοσμεῖ τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τὰ ἄλλα ὑπηρετεῖ».

ἄξιος γ'.» α, πρβλ. καὶ Π₈) καὶ ἡ χειροθεσία τοῦ ὑποδιακόνου, εἰς τὴν διὰ τῆς τελευταίας δ' ἐκφωνήσεως τοῦ ἀρχιερέως ἐγκαθίδρυσιν τοῦ νεοχειροτονήτου συμμετέχει καὶ ὁ λαὸς διὰ τῆς ἀναφωνήσεως τοῦ ἄξιος γ'.

Εἰδικῶς ἐν τῇ χειροθεσίᾳ τοῦ ὑποδιακόνου ἀξιοσημειώτως τυγχάνει ἡ διάταξις τοῦ Π₈, καθ' ἣν μετὰ τὴν καθιερωτικὴν εὐχὴν ἐπακολουθεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως περιβολὴ τοῦ νεοχειροτονήτου διὰ τῶν ἀμφίων τῆς ὑποδιακονίας. Ἦσαν δὲ ταῦτα στιχάριον, ζώνη (σήμερον περὶ τὴν ὄσφυν δένεται τὸ ὄσφριον), καὶ μανδήλιον ἐπιτιθέμενον ἐπὶ τὸν ἀριστερὸν ὄμων.

Ἡ εὐθὺς μετὰ τὴν χειροθεσίαν χειρνεψία τοῦ ἀρχιερέως δὲν φαίνεται ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀκολουθίας, καθὼς ὑποσημαίνεται ἐκ τῆς συνοδευούσης αὐτὴν ἐκφωνήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ νεωστὶ χειροθετηθέντος ἐκφωνουμένης «Ὅσοι πιστοί». Ἡ ἐκφώνησις αὕτη, ὡς γνωστόν, ἐγίνετο κατὰ τὸ πέρασ τῆς λεγομένης λειτουργίας τῶν κατηχουμένων, ἐπανελαμβάνετο δὲ καὶ ὅτε ἐγίνετο ἡ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου προσκομιδὴ τῶν δώρων καὶ ὁ διάκονος ἀνεφωνεῖ Τὰς θύρας, τὰς θύρας. Τότε δὲ ἐλάμβανε χώραν καὶ ἡ χειρνεψία τοῦ λειτουργοῦ. Ἀπόλειμμα τῆς παλαιᾶς ταύτης πράξεως δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἔν τισι χειρογράφοις ἀπαντῶσα διάταξις, καθ' ἣν «κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον... πάλιν νίπτεται ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ λεκανίδιον... Εἰσοδεύει δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον, πάντων ἐξόπισθεν κρατῶν καὶ τὸ χειρνεψέστον» (α γ). Εἰσοδεύει ὁ ὑποδιάκονος εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον ἐξόπισθεν πάντων, διότι ἡ κατὰ τὴν ἀνωτέρω διάταξιν χειρνεψία τοῦ ἀρχιερέως, ἡ πρὸ τῆς μεγάλης εἰσόδου γινομένη, ἐγίνετο κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν διακόνων προσκομιδὴν τῶν δώρων ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου.

Ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῶν ἐντὸς τοῦ βήματος χειροτονιῶν ὁ νεωστὶ χειροτονηθεὶς ἀνεκαθεν καταλάμβανε εὐθὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν ἧ ἐχειροτονήθη λειτουργίας τὴν πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ὁμοιοβάθμων αὐτοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁ νεωστὶ χειροθετηθεὶς ὑποδιάκονος παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς χειροθεσίας ἔχων τὰ πρωτεῖα καὶ τὸ προβάδισμα μεταξὺ τῶν παλαιότερων ὑποδιακόνων. Ἐφ' ὅσον δὲ «ὑποδιακόνους καὶ ἀναγνώστας ἔξωθεν τοῦ βήματος περὶ τὸν σολέαν ὡς δὴ καὶ βῆμα ἀναγνωστῶν»¹ καθῆσθαι ἀκόλουθον ὁ νεοχειροτό-

1. Συμ. Θεσσαλονίκης κεφ. ρλε' Migne 155, 345.

Κατὰ Συμεὸν τὸν Θεσσαλονίκης ἔργα τοῦ ὑποδιακόνου ἦσαν τὰ ἑξῆς: «φυλάσσει μὲν τὰς πύλας τὰς ἱεράς, ἵνα μὴ τις τῶν ἀναξίων ἐνδον εἰσέλθῃ τοῦ βήματος, ἄπτεται δὲ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ εὐκόσμως αὐτὰ κατατίθῃ εἰς τὸ τοὺς ἱερεῖς προσενέγκαι τὰ δῶρα εὐρηκότας ἡτομιασμένα. Τοὺς κατηχουμένους τε ἐξωθεῖ κατὰ καιρὸν... Καὶ ἐν ταῖς λιτανείαις τὸν σταυρὸν οὗτος κατέχων προπορεύεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ λυχνίαν καὶ τὸ τρικῆριον τοῦ βήματος καὶ τὰ φῶτα οἱ ὑποδιακονοὶ εὐτρεπίζουσι» (ἐνθ. ἀνωτ. ΡΞΔ' Migne 155, 369)

νητος προτιμώμενος τῶν λοιπῶν ὁμοιοβάθμων αὐτοῦ καὶ εὐθὺς εἰς ὑψηροσίαν τοῦ χειροτεθήσαντος ἀρχιερέως, καθ' ὃν χρόνον οὗτος λειτουργεῖ, ἴστανται μὲν ἔμπροσθεν τῶν θυρῶν τοῦ θυσιαστηρίου παρὰ τὰ παλαιὰ δρύφακτα οὐ μόνον ἀναμένων ἐκεῖ διαταγὰς παρὰ τοῦ ἐντὸς τοῦ βήματος εἰσοδεύσαντος ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλειτουργῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ φυλάττων τὴν θύραν τοῦ θυσιαστηρίου ἵνα μή τις τῶν ἀναξίων εἰσέλθῃ, ἡ φυλακὴ δὲ τῶν θυρῶν ἦτο ἔργον τῶν ὑποδιακόνων¹, ἐπὶ πλεόν δὲ εἰσοδεύει καὶ εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον² ὑψηρετῶν αὐτὸς τὸν ἀρχιερέα ἐν τῇ χειρυσίᾳ.

Τέλος ἐκ τῶν κωδίκων ἐμφαίνεται, ὅτι ἡδύνατο ὁ ἀρχιερεὺς ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ νὰ χειροθετήσῃ καὶ πλείονας τοῦ ἐνὸς ὑποδιακόνου καθάπερ καὶ ψάλτας καὶ ἀναγνώστας.

Τὴν κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς χειροθεσίαν τοῦ ὑποδιακόνου ἶδε ἐν Παραρτήματι.

Τάξεις χειροτονιῶν

Ὑπὸ τῶν πρώτων γραμμῶν τῆς τάξεως ἐπὶ χειροτονία διακόνου μαρτυρεῖται, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς αἱ θύραι τοῦ θυσιαστηρίου παρέμενον κλεισταὶ καὶ ἠνοίγοντο, ὅτε ὁ ἀρχιερεὺς ἐπρόκειτο νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ: Καὶ ἔσται τὰ ἔλεη τοῦ μεγάλου Θεοῦ.....

Εὐθὺς μετὰ τὸν ἀσπασμὸν τοῦτον ἐπακολουθεῖ ἡ χειροτονία τοῦ διακόνου. Εἰς τὰ διάφορα χειρόγραφα τόσον ἐπὶ χειροτονίας διακόνου, ὅσον καὶ ἐπὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου, διαγράφεται σαφῶς τὸ προπαρασκευαστικὸν μέρος τῆς χειροτονίας, ἐν τῷ ὁποίῳ κυρίως διεδηλοῦτο ἡ συγκατάθεσις καὶ ἡ ψῆφος τοῦ σώματος τῶν κληρικῶν καὶ τοῦ ὄλου ἐκκλησιασματος καὶ προεκαλεῖτο οὕτω ὁ τελεταρχὼν ἀρχιερεὺς, ἵνα ἐπιτελέσῃ τὰ κατ' αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἤδη ἐκλελεγμένον.

Ὁ χειροτονηθὸς κατὰ τοὺς πλείστους τῶν κωδίκων ἴστανται ἐν τῇ σολέα, πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν. Δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ὁ χειροτονούμενος κατέχει τὰ πρωτεῖα μεταξὺ πάντων τῶν ὁμοβάθμων αὐτοῦ, οὐ μόνον τοῦ νέου βαθμοῦ, ὃν διὰ τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου προσκτάται, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὃν ἄχρι τοῦ νῦν κατεῖχεν. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ τάξει χειροτονίας πρεσβυτέρου ὁ **P** ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπισημειοῖ «τοῦ πληροῦντος ἀρχidiaκόνου» ἦτοι ὁ χειροτονηθὸς κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχidiaκόνου, Ὁ πρὸς χειροτονίαν λοιπὸν ὑποδιακόνος, κἄν

1. Ἀποστ. Διαταγ. Η'. 11 Migne I, 1089.

2. Κατὰ τὸν υ (κώδικα ἀρχιερατικόν, ἶδε Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι σελ. 81) καὶ τὴν διάταξιν τῆς Πατριαρχικῆς λειτουργίας κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον μετὰ τοὺς κρατούντας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν ἀέρα διακόνους εἶποντο «οἱ ὑποδιακόνου κατέχοντες καὶ τὸ χειρυσίεστον».

ἔτι χειροτονῆται διάκονος οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐχειροθετήθη ὑποδιάκονος, ὡς συνειθίζεται ἤδη, ἀλλὰ κατ' ἄλλην ἡμέραν, ἄτε πρωτεύων μεταξὺ τῶν λοιπῶν συνυποδιακόνων αὐτῷ ἵσταται παρὰ τὰ δρύφακτα, συνοδεύων ἐν τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ καὶ παρέχων νίμμα, τῷ τελεταρχοῦντι ἀρχιερεῖ. Ἐκεῖθεν λοιπὸν λαμβάνεται, ἵνα προσαχθῇ πρὸς χειροτονίαν. Κατὰ τὸν α, ἐν τούτοις ὁ χειροτονηθησόμενος ἐξέρχεται μετὰ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν ἀπὸ τῆς προθέσεως. Ἐξ οὗ δύναται νὰ συναχθῇ, ὅτι ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ σολέα μετετέθη ὁ τόπος, ὅπου παρήμενον μετέπειτα καὶ ἐξ οὗ ὠρμῶντο οἱ ὑποδιάκονοι.

Κατὰ τὸν C τὸν ὑποψήφιον ὑποβαστάζουσιν ἐκατέρωθεν μετ' ἐκδηλώσεων φιλαδελφίας («ἐκαστος ἐξ αὐτῶν θέτει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου του καὶ κρατεῖ τὴν χεῖρά του διὰ τῆς ἄλλης») δύο ὑποδιάκονοι καὶ προχωροῦσι μετ' αὐτοῦ μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ θυσιαστηρίου. Οὕτως ἡ τάξις τῶν ὑποδιακόνων ἐν πλήρει συγκατάθεσι προπέμπει τὸν μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐν αὐτῇ καταριθμούμενον. Τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ ὑπὸ τῶν διακόνων κατὰ τὴν χειροτονίαν συναδέλφου των εἰς πρεσβύτερον, καὶ ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κατὰ τὴν χειροτονίαν μέλους τοῦ πρεσβυτερίου εἰς ἐπίσκοπον. Ἐν τῷ βήματι δύο διάκονοι καὶ τελευταῖος ὁ ἀρχιδιάκονος ἀλληλοδιαδόχως ἐκφωνοῦσιν ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τὸ Κέλευσον. Οὕτω καὶ οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν τάξιν τῶν διακόνων, εἰς οὓς πρόκειται νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ ὑποψήφιος, διαδηλοῦσι τὴν συγκατάθεσιν καὶ τὸ σύμφηφον αὐτῶν. Μεθ' οὗ τοῦ ἐπισκόπου διὰ τῆς σημειώσεως τοῦ σταυροῦ, ἦν ποιεῖται διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ἐκδηλοῦντος τὴν συγκατάθεσιν του παραλαμβάνεται ὁ χειροτονηθησόμενος ὑπὸ τῶν διακόνων, οἵτινες προεξάρχουσι τῆς διαδηλώσεως τῆς χαρᾶς, ἣτις συνέχει τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα ἐπὶ τῇ προσκτίσει καὶ νέου μέλους ἐν τῇ χορείᾳ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Κυκλοῦσι λοιπὸν οὗτοι μετὰ τοῦ ὑποψηφίου ἐν χορῶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν ψάλλοντες τὸ Ἅγιοι μάρτυρες κ.λ.π. Ταῦτα κατὰ τὸν C, ἐνσωματοῦντα τὴν ἄχρι τοῦ νῦν πρᾶξιν τῶν ὁμοδόξων σλαυικῶν ἐκκλησιῶν.

Κατὰ τὴν παρ' ἡμῖν πρᾶξιν ὑπὸ τοῦ πρώτου διακόνου γίνεται ἡ ἐκφώνησις Κέλευσον. Καὶ ἀπευθύνεται αὕτη πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, καλούμενον νὰ διατάξῃ τὴν ἔναρξιν τῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν. Ὁ δευτερός διάκονος ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐκφώνησιν εἰς πληθυντικὸν Κελεύσατε. Φαίνεται δὲ μᾶλλον, ὅτι ἀπευθύνεται αὕτη πρὸς τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα, προκαλούμενον νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ. Τοῦ ἐκκλησιασματος διὰ τῆς σιγῆς ἐκδηλώσαντος τὴν συγκατάθεσιν ταύτην, ἀπευθύνεται ἡ τρίτη ἐκφώνησις πρὸς τὸν ἐπίσκοπον: Κέλευσον, δέσποτα ἅγιε, τὸν νῦν προσφερόμενόν σοι. Καὶ ἐκζητεῖται οὕτω ἡ ἄδεια τοῦ τελετάρχου πρὸς ἔναρξιν τῆς καθ' αὐτὸ χειροτονίας.

Ἐπὶ τὸ σαφέστερον παρουσιάζεται ἡ κατὰ τὸ προκαταρκτικὸν τοῦτο

μέρος τῆς χειροτονίας ἐκδήλωσις τῆς ψήφου τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ α, ι. Κατ' αὐτὸν ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ ἕτεροι δύο τῶν διακόνων (τρεῖς διάκονοι ἐν συνόλῳ, καθὼς καὶ τρεῖς ἐπίσκοποι ἐν τῇ χειροτονίᾳ τοῦ ἐπισκόπου συμμετέχουσι συμμαρτυροῦντες καὶ τὸ σύμψηφον) προσάγουσι τὸν χειροτονηθῆσομενον. (Ἐπὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου κατὰ τὸν II, τὴν προσαγωγὴν τοῦ ὑποψηφίου ποιοῦνται ὁ πρωτοπρεσβύτερος ἢ ἄλλοι ἱερεῖς).

Πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ θυσιαστηρίου ἐκφωνεῖ ὁ ἀρχιδιάκονος (ἢ ὁ πρωτοπρεσβύτερος κατὰ τὸν II, ἐπὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου). «Προσφέρομεν τὸν εὐλαβέστατον ἀδελφὸν ἡμῶν τόνδε τὸν ὑποδιάκονον εἰς διάκονον τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τῆσδε. Εἴπωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ Κύριε ἐλέησον, τρίς. Καὶ Ἦας ὁ λαός· Κύριε ἐλέησον, τρίς». Οὕτως ἡ διακονικὴ τάξις καὶ ὁ λαὸς ἐκδηλοῦσι σαφῶς τὴν ὁμόφωνον γνώμην αὐτῶν, ὅπως χειροτονηθῇ ὁ προσαγόμενος. Μεθ' ὃ ἐκδηλοῦται ἡ συγκατάθεσις τοῦ ἐπισκόπου ἐπικυροῦντος τὴν ἐκλογὴν.

Ὁ κώδιξ χ ἐπὶ τὸ ἐπισημότερον ὑποδηλῶν τὸ σύμψηφον καὶ τῶν λοιπῶν παραγόντων, οἵτινες ἔδει νὰ συντρέξωσιν, ὅπως χειροτονία τις συντελεσθῇ, παρουσιάζει τὸν ἐπίσκοπον ἐκφωνοῦντα τόσον ἐν τῇ χειροτονίᾳ διακόνου, ὅσον καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ πρεσβυτέρου: «Ψήφω καὶ δοκιμασίᾳ τῶν μαρτυρησάντων. Ἡ θεία χάρις ἢ τὰ ἀσθενῆ...». Κατὰ Συμεῶν τὸν Θεσσαλονίκης (ἐνθ. ἀν. κεφ. ΡΕΖ καὶ ΡΟΘ) δεόν νὰ μαρτυρήσωσιν «ἑπτὰ πρεσβύτεροι καὶ οὐχὶ διάκονοι», ὁ δὲ μέλλων εἰς διάκονον χειροτονεῖσθαι ὑποδιάκονος τρίς ἀνειπὼν ἐκφώνως τὸ «Ὅσοι πιστοὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς χειροτονίας, «τὸ μὲν ἐκπληρῶν τὴν τοῦ ὑποδιακόνου λειτουργίαν.... τὸ δὲ μαρτυρῶν πᾶσι πιστοῖς ἑαυτὸν ὁ χειροτονεῖσθαι μέλλων ὑποδιάκονος εἰς διάκονον ὡς καθαρὸς ὢν ἐπὶ μάρτυσι καὶ μάλιστα τῷ Θεῷ χειροτονηθῆναι προσέρχεται». (Αὐτόθ. κεφ. ΡΞΘ).

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ θρονίον τοῦ ἐπισκόπου ἔχει τεθῆ «ἐγγὺς τῆς ἀγίας τραπέζης κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἔχη ἐστραμμένα (ὁ ἐπίσκοπος) τὰ νῶτά του πρὸς τὴν ἀγίαν τράπεζαν» (C). Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς α δ r ἐπὶ χειροτονίας πρεσβυτέρων ὁ ἀρχιερεὺς «κάθηται ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης εἰς θρονίον μικρόν», οὐδὲν δὲ λέγεται περὶ τοῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχη ἐστραμμένα τὰ νῶτα αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀγίαν τράπεζαν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῶμεν, ὅτι προκειμένης χειροτονίας διακόνου ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης πρόκεινται καθηγιασμένα τὰ τίμια δῶρα, ἐνῶ προκειμένης χειροτονίας πρεσβυτέρου τὰ τίμια δῶρα δὲν ἔχουσιν εἰσέτι καθαγιασθῆ. Ὡστε ἐπὶ χειροτονίας μὲν πρεσβυτέρου οὐδὲν κωλύει νὰ ἔχη ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὴν ἀγίαν τράπεζαν ὁ χειροτονῶν. Ἐπὶ χειροτονίας ὅμως διακόνου τὰ προκείμενα ἐν τῇ τραπέζῃ ἅγια κωλύουσι τοῦτο.

Ὁ C. τὸν περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν χορὸν παρουσιάζει περισσότερον παρατεταμένον καὶ πανηγυρικώτερον, διότι ψαλλόμενα μὲν τροπάρια καθο-

ρίζει τρία, (τὰ καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν ψαλλόμενα), ἀντὶ τοῦ ἐνὸς τοῦ μαρτυρουμένου ὑπὸ τῶν λοιπῶν κωδικῶν, ὁρίζει δὲ ἕκαστον τούτων νὰ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ χοροῦ. Σημειωτέον ὅτι περὶ χοροῦ ἢ κυκλώσεως τῆς ἀγίας τραπέζης οὐδὲν λέγουσιν ὁ Β καὶ ὁ Βησσαριανός, οὐδὲ ὁ α₁. Συνεπῶς οὔτε περὶ τῶν τροπαρίων τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ψαλλομένων. Μεταβατικὴν διάταξιν ἀποτελεῖ ἡ τοῦ α₁, καθ' ἣν ὀδηγουμένου τοῦ ὑποψηφίου ἀπὸ τῆς προθέσεως ψάλλουσι τὸ Βασιλεῦ οὐράνιε, ἢ καθὼς ὁρίζει ἐν τῇ χειροτονίᾳ πρεσβυτέρου ὁ Π₈ τὸ Βασιλεῦ οὐράνιε ἢ ὅ,τι ἄλλο ὄριση ὁ ἀρχιερεὺς.

Ἀξιοσημείωτον ὡσαύτως τυγχάνει, ὅτι ἐμφανῶς μὲν κατὰ τὸν Β, ὑποδηλωμένως δ' ἐν τοῖς Α Ξ Βησσαριανῶ, ἢ ἐκφώνησις Ἡ θεία χάρις... γίνεται πρὶν ἢ ὁ ὑποψήφιος κλίνει τὸ γόνυ πρὸ τῆς ἀγίας τραπέζης καὶ ἔρειση τὸ μέτωπον ἐπ' αὐτῆς, καὶ πρὶν ἢ ὁ χειροτονῶν ἐπιθέσῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Τοῦτο δύναται νὰ συναχθῇ καὶ ἐκ διατάξεως παρ' ἄσασι σχεδὸν τοῖς ὑπ' ὄψει χειρογράφοις ἀπαντώσης καθ' ἣν ὁ ἀρχιερεὺς σφραγίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ ὑποψηφίου εἰς δύο περιστάσεις· πρῶτον μὲν πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ Ἡ θεία χάρις..., ὅτε οὗτος κατὰ τοὺς κώδικας τούτους κλίνει τὸ γόνυ, εἶτα δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ταύτην, ὅτε «πάντων λεγόντων ἐκ τρίτου τὸ Κύριε ἐλέησον ὁ ἀρχιερεὺς σφραγίζει καὶ αὐθις τρίτον τὴν κεφαλὴν» τοῦ χειροτονουμένου. Ἡ τελευταία αὕτη σφράγις εἶνε ἡ παλαιά, τῆς πρώτης προελθούσης εἴτε ἐκ τῆς πρὸς δήλωσιν τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἀρχιερέως διδομένης ὑπ' αὐτοῦ εὐλογίας, περὶ ἧς ἤδη εἵπομεν, εἴτε προστεθείσης ταύτης κατὰ τὴν μεταβολὴν ἧτις τὸν χειροτονούμενον ὥρισε νὰ κλίνει τὸ γόνυ καὶ τὸν χειροτονοῦντα νὰ θέτῃ τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τούτου πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ Ἡ θεία χάρις. Πάντως ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ Β ἔπεται, ὅτι ἡ ἐκφώνησις Ἡ θεία χάρις., ὅτε τὸ κατ' ἀρχὰς εἰσήχθη ἐν τῷ τυπικῷ τῆς χειροτονίας δὲν εἶχε τὴν ἐννοίαν τοῦ εἶδους τοῦ μυστηρίου ἢ τῆς κυρίως καθιερωτικῆς εὐχῆς, ἀφοῦ δὲν συνωδεύετο αὕτη καὶ ὑπὸ τῆς χειροθεσίας.

Κατὰ τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ὑπ' ὄψει ἡμῶν κωδικῶν ὁ ὑποψήφιος «ἔρειδει τὸ μέτωπον αὐτοῦ τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ καὶ κλίνει τὸ γόνυ τὸ δεξιόν». Ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη¹, δηλωτικὴ εἰς ἄκρον καὶ ἡ τοιαύτη κλίσις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου γόνατος, τὸ στενὸν τῆς διακονικῆς δράσεως σημαίνουσα. Ὁ βαθμὸς τοῦ διακόνου τ. ἔ. δὲν ἀντιπροσωπεύει πλήρη ἱερωσύνην. Εἶνε μόνοπος, εἶνε τμήμα καὶ ὄχι σύνολον².

Τῇ ἐκφωνήσῃ Ἡ Θεία χάρις... καὶ τῇ ταύτῃ ἐπισυναπτομένη σφραγι-

1. Κ, Καλλινίκου, Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἀλεξάνδρεια 1921, σελ. 535.

2. «Ὡς διακόνων τοίνυν ὄν καὶ οὐ τελειῶν τὸ ἐν κλίνει καὶ μόνον γόνυ» (Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἐνθ. ἀνωτ. κεφ. ΡΞΘ' Migne 155, 376).

σει ἐπακολουθοῦσι δύο εὐχαί, ἃς ὁ ἐπίσκοπος ἀπαγγέλλει ἔχων τὰς χεῖρας ἐπιτεθειμένας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ χειροτονουμένου. Τὰ ἀρχαῖα χειροτονικά, ὡς τὸ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, τοῦ Ἰππολύτου, Σεραπίωνος τοῦ Θμουέως κ.λ.π. (Ἴδε παράρτημα) ἀντὶ τῶν δύο καθιερωτικῶν τούτων εὐχῶν περιεῖχον μίαν καὶ μόνην δι' ἓνα ἕκαστον τῶν βαθμῶν, τῶν κανόνων τοῦ Ἰππολύτου καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως (Αἰγυπτιακῆς διατάξεως) ὀριζόντων τὴν αὐτὴν εὐχὴν διὰ τὴν χειροτονίαν ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι δηλοῦται ἐν τῇ εὐχῇ ὁ βαθμὸς τοῦ πρεσβυτέρου, ἂν πρόκηται περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου, καὶ ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου ἂν πρόκηται περὶ χειροτονίας ἐπισκόπου. Ἀμφότεραι αἱ εὐχαὶ αὐταὶ καταλήγουσιν εἰς δοξολογίαν τῆς Τριάδος ἐκφωνουμένην παλαιότερον, ἀλλ' ἤδη ἐπισυνημιμένως ταῖς εὐχαῖς μυστικῶς ἀπαγγελομένην.

Σαφοῦς συνεργίας εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ συλλειτουργῶν τὴν ἔννοιαν ἐνέχει ἢ μεταξὺ τῶν δύο εὐχῶν παρεμπίπτουσα συναπτή, ἢ ἀπαγγελομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχidiaκόνου μὲν κατὰ τὴν χειροτονίαν διακόνου, ὑπὸ τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου δὲ κατὰ τὴν χειροτονίαν πρεσβυτέρου, καὶ ὑπὸ τοῦ μετὰ τὸν χειροτονοῦντα εὐθὺς ἐρχομένου πρώτου κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας ἐπισκόπου κατὰ τὴν εἰς τὸν τρίτον βαθμὸν χειροτονίαν.

Ῥσαύτως ἀξιοσημείωτον τυγχάνει, ὅτι παρὰ τοῖς παλαιότεροις τῶν χειρογράφων (Β. Βησσαριανός) οὐδὲν περὶ τῶν ἀναφωνήσεων Ἄξιος ἀναγράφεται. Αἱ ἀναφωνήσεις αὐταί, ὡς δύναται τις νὰ συναγάγῃ καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βοηθοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Αὐγουστίνου συμβάντων¹,

1. Παραθέτομεν ἐνταῦθα ἐν πιστῇ μεταφράσει περικοπὰς ἐκ τοῦ πρακτικοῦ τῆς ἐκλογῆς, διότι τοῦτο εἶναι χρήσιμον καὶ πρὸς ἀποσάφηνσιν τῆς πράξεως τῶν πρώτων αἰώνων ἐπὶ χειροτονίας ἐπισκόπου :

«Παρόντων τῇ 26 Σεπτεμβρίου 426 Ρεγκιλιανοῦ καὶ Μαρτινιανοῦ τῶν συνεπισκόπων καὶ Σατουρνίνου, Λεπορίου, Βαρνάβα, Φουρτουνιανοῦ, Ρουστίκου, Λαζάρου καὶ Ἡρακλείου τῶν πρεσβυτέρων, παρισταμένου τοῦ κλήρου καὶ πλήθους λαοῦ Αὐγουστίνος ὁ ἐπίσκοπος εἶπε· Θεοῦ εὐδοκίᾳ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐν ἀκμῇ ἦλθον· ἀλλ' ὅμως νεώτερος ἐγενόμην καὶ γῆν ἐνήρασα. Γνωρίζω δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἐπισκόπων ἐξ αἰτίας προσώπων φιλοδόξων ἢ φιλονείκων συνήθως αἱ ἐκκλησίαι ταράσσονται, καὶ ὅπερ συχνάκις ἐκ πείρας ἐγνώρισα καὶ ἐθλίβην δι' αὐτὸ, ὀφείλω, ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί, νὰ συντελέσω, ἵνα ἀποφευχθῇ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.... Καθιστῶ λοιπὸν γνωστὸν εἰς σὰς : ὁ πρεσβύτερος Ἡράκλειος ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι διάδοχός μου. Ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνεφωνήθη : Τῷ Θεῷ εὐχαριστίας, τῷ Χριστῷ αἶνον. Ἐλέχθη εικοσάκις καὶ τρίς. Ἐπάκουσον, Χριστέ· τῷ Αὐγουστίνῳ δὸς ζώην. Ἐλέχθη δεκάκις καὶ ἑξάκις. Σὲ πατέρα, Σὲ ἐπίσκοπον, Ἐλέχθη ὀκτάκις.... Αὐγουστίνος ὁ ἐπίσκοπος εἶπε· Ἄν ὑπαρχει λόγος νὰ εἶπω τι περὶ τῶν ἐπαίνων τούτου... ἀρκεῖ, ὅτι γνωρίζετε αὐτόν. Καὶ τοῦτο μόνον λέγω. Ἐγὼ θέλω ἐκείνο, ὅπερ γνωρίζω, ὅτι καὶ σεῖς θέλετε..... Οὕτω λοιπὸν, ὅσον τὸ ἐξ ἀνθρώπων, ἐπιθυμῶ νὰ ἐπικυρωθῇ τοῦτο, Ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνεφωνήθη τριακοντάκις καὶ ἑξάκις· Τῷ Θεῷ εὐχαριστίας· τῷ Χριστῷ αἶνους. Ἐπάκουσον, Χριστέ. Τῷ Αὐγουστίνῳ

ἐγίνοντο κατὰ τὴν ἐκλογὴν, ὁρισμένως δὲ πρὸ τῆς χειροτονίας καὶ πρὸ πάσης παρεμβάσεως τοῦ χειροτονοῦντος ἔχουσι τὴν θέσιν αὐτῶν. Μεταβατικὴν διάταξιν πρὸς τὴν μεταγενεστέραν πράξιν, τὴν σήμερον ἰσχύουσαν, ἀποτελεῖ ἡ τοῦ α₁ (ἢ τοῦ II₈ διὰ τὴν χειροτονίαν πρεσβυτέρου), καθ' ἣν μετὰ τὴν περιβολὴν τοῦ χειροτονηθέντος διὰ τῶν νέων ἀμφίων αὐτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς ἐγκαθιστῶν αὐτὸν εἰς τὴν νέαν θέσιν αὐτοῦ ἐκφωνεῖ: «Εὐλογητὸς Κύριος ἰδοῦ γεγόνεν ὁ δεῖνα διάκονος τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τῆσδε... Καὶ ἐκφωνεῖ ὁ λαὸς Ἄξιος γ'». Πρὸκειται ἤδη περὶ ἐγκαταστάσεως τοῦ ἤδη κειροτονημένου. Καὶ αἱ ἐπιφωνήσεις Ἄξιος ἀναμφιβόλως ἔχουσι τὸν τόπον αὐτῶν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ νεωστὶ ταύτης τυχὼν καταλαμβάνει τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν ὁμοβάθμων αὐτοῦ θέσιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἀνατίθεται αὐτῷ ἡ παρὰ τὸ θυσιαστήριον διακονία, διότι ὁ ἀρχιερεὺς «ἐπιδίδωσιν αὐτῷ τὸ ἅγιον ριπίδιον καὶ ἰσῆ αὐτὸν ριπίζοντα ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ τὰ τίμια δῶρα». Ἐντεῦθεν ἄλλος διάκονος ἐκφωνεῖ τὰς αἰτήσεις Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες κ. τ. λ. «Καὶ μετὰ τὸ μεταλαβεῖν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ ἁγίου αἵματος τὸν χειροτονηθέντα ἐπιδίδωσιν αὐτῷ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τὸ ἅγιον ποτήριον, ὃ περικατέχων μεταδίδωσι τοῖς προσερχομένοις τοῦ ἁγίου αἵματος» (B). Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Βαρθολομαίου ἀνάγεται εἰς χρόνους, καθ' οὓς κειρωρισμένως ἔτι μετεδίδοντο τοῖς πιστοῖς τὰ καθηγιασμένα εἶδη, ἐντεῦθεν δὲ καὶ σημειοῦται ἐν αὐτῷ «μεταδίδωσι τοῖς προσερχομένοις τοῦ

δὸς ζωὴν. Ἐλέχθη δεκάκις καὶ τρίς. Σὲ πατέρα, Σὲ ἐπίσκοπον. Ἐλέχθη ὀκτάκις. Ἄξιος καὶ δίκαιός ἐστιν (ὃ Ἡράκλειος). Ἐλέχθη εἰκοσάκις. Πάνυ ἄξιος, πάνυ τίμιος. Ἐλέχθη πεντάκις. Ἄξιος καὶ δίκαιός ἐστιν. Ἐλέχθη ἐξάκις,... Ἀγνουστίνος ὁ ἐπίσκοπος εἶπε· Λοιπόν, ὡς ἔλεγον, ἡ θέλησίς μου καὶ ἡ θέλησίς σας θέλω νὰ ἐπικυρωθῇ δι' ἐκκλησιαστικοῦ πρακτικοῦ, ὅσον τὸ ἐξ ἀνθρώπων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ παντοδυνάμου, πάντες, ὡς εἶπον, ἄς δεηθῶμεν, ἵνα ὁ Θεὸς ἐπικυρώσῃ, ὅπερ εἰργάσατο ἐν ἡμῖν. Ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνεφωνήθη· Τῇ κρίσει σου χάριτας ἄγομεν. Ἐλέχθη δεκαεξάκις. Γεννηθήτω, γεννηθήτω. Ἐλέχθη δωδεκάκις. Σὲ πατέρα, τὸν Ἡράκλειον ἐπίσκοπον. Ἐλέχθη ἐξάκις... Ὁ Ἀγνουστίνος εἶπε· Βλέπω, ὅτι πάντα ὅσα ἔδει νὰ γίνωσι δι' αὐτό, διὰ τὸ ὅποιον σὰς παρεκάλεσα, ἤχθησαν εἰς πέρας. Τοῦτο τέλος αἰτοῦμαι παρ' ὑμῶν, ἵνα εἰς τὸ πρακτικὸν τοῦτο εὐαρεστηθῆτε νὰ ὑπογράψητε ὅσοι δύνασθε... Περὶ αὐτῆς τῆς συγκαταθέσεώς σας, ἀναφωνήσατε καὶ πάλιν. Ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνεφωνήθη· Γεννηθήτω, γεννηθήτω. Ἐλέχθη δεκαπεντάκις. Ἄξιόν ἐστι, δίκαιόν ἐστι. Ἐλέχθη δεκάκις καὶ ὀκτάκις. Γεννηθήτω, γεννηθήτω. Ἐλέχθη δεκατετράκις. Ἀπὸ μακροῦ ἄξιος, ἀπὸ πολλοῦ τίμιος. Ἐλέχθη εἰκοσιπεντάκις... Ὅταν κατεσίγασαν ὁ ἐπίσκοπος Ἀγνουστίνος εἶπε· καλῶς ἔχει, ἵνα ἤδη καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐξισχύσωμεν νὰ συντελέσωμεν περὶ τὴν θυσίαν Αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ὥραν δὲ ταύτην τῆς ἱερείας συνιστῶ ἐξόχως εἰς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἵνα πάντες τὰς ὑποθέσεις καὶ βιοτικάς φροντίδας ἀποθέσῃτε καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου Ἡρακλείου δέησιν τῷ Κυρίῳ ἐκχύσητε» (August, Epist. CCXIII Migne P. L. στήλ. 966 - 968).

ἀγίου αἵματος». Ὁ Βησσαριανὸς σημειοῖ ὅτι «εἰ μὲν δύο ἑποτήρια εἰσιν, αὐτίκα δέχεται παρὰ τοῦ ἀρχιερέως τὸ δεύτερον καὶ ἐξῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς κοινωνοῦσι λαοῖς· εἰ δὲ ἐν ὑπάρχει μόνον, παραμένει μέχρις ἂν οἱ τοῦ βήματος μεταλάβωσι πάντες...» Τοῦθ' ὅπερ ὑποδηλοῖ προᾶξιν, καθ' ἣν ἡ θεία κοινωνία ἤρχιζε συγχρόνως καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ βήματος. Ἐντεῦθεν οἱ πλείονες κρατῆρες καὶ ἄρτοι.

Ἐν τῇ τάξει τῇ γινομένη ἐπὶ χειροτονίᾳ πρεσβυτέρου ἀξιοσημεῖα τυγχάνουσι τὰ ἐπόμενα :

Τόσον οἱ **PB**, ὅσον καὶ οἱ **Σ₁ Π₈**, οὐδὲν σημειοῦσι περὶ κυκλώσεως τῆς ἀγίας Τραπέζης ἢ χοροῦ περὶ αὐτήν. Μόνον ὁ **Π₈** ποιεῖται λόγον, ὡς ὁ **α**, προκειμένου περὶ χειροτονίας διακόνου, ὅτι ὁ ὑποψήφιος ἐξάγεται συνοδείᾳ «τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου ἢ ἄλλων ἱερέων ψαλλόντων τὸ Βασιλεῦ οὐράνιε ἢ ὅτι ἂν ὄριση ὁ ἀρχιερεὺς». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον δὲν γίνεται χορὸς περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ἀλλὰ μόνον λαμβάνει χώραν διπλῆ «πρόσφερις» τοῦ ὑποψηφίου, προκαλουμένου οὕτως ἐπανειλημμένως τοῦ ὄλου ἐκκλησιασματος, ὅπως ἐκδηλώσῃ γνώμην, ἐὰν συμφωνῇ διὰ τὴν ἐπικειμένην χειροτονίαν, παρεχομένου δὲ ἐπαρκoῦς χρόνου, ὅπως ὁ ἀρχιερεὺς ἀντιληφθῇ τὰς διαθέσεις τῶν παρισταμένων καὶ δώσῃ τὴν τελικὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν διπλὴν ὁμως πρόσφεριν ὁ ὑποψήφιος ἄγεται εὐθύς πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἐπακολουθεῖ ἄνευ ἄλλου τινὸς ἢ χειροτονία.

Σαφῶς κατὰ τοὺς **B P E Σ₁**, ἢ ἐκφώνησις Ἡ θεία χάρις... γίνεται πρὶν ἢ ὁ χειροτονοῦμενος γονυπετήσῃ πρὸ τῆς ἀγίας τραπέζης καὶ πρὶν ἢ ὁ χειροτονῶν ἐπιθέσῃ τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπίθεσιν τῆς χειρὸς ὑπὸ τοῦ χειροτονοῦντος ἐπισκόπου δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνεκτείνουσι τὰς χεῖρας μετὰ τοῦ χειροτονοῦντος, καὶ δὴ κατὰ τὴν σήμερον ἰσχύουσαν τάξιν ἢ ἔκτασις αὕτη τῶν χειρῶν γίνεται δις, πρῶτον ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, εἶτα δὲ μόνης τῆς δεξιᾶς. Τὰ *Statuta Ecclesiae antiqua* ἢ *Statuta ecclesiastica* συνταχθέντα ἐν Γαλλίᾳ τὸν ΣΤ'. αἰῶνα ἐκ στοιχείων ρωμαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν, λέγουσιν ἀπλῶς ὅτι οἱ ἱερεῖς τείνουσι τὰς χεῖρας παρὰ τὰς τοῦ χειροτονοῦντος ἐπισκόπου «*super caput presbyteri episcopo eum benedicente* (Migne P. L. 56, 879). Ἐν τούτῳ συμφωνοῦσι ταῦτα πρὸς τὰς παλαιὰς κανονικὰς συλλογὰς ἥτοι τῶν κανόνων τοῦ Ἰππολύτου, τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως (ἢ Αἰγυπτιακῆς Διατάξεως) καὶ τοῦ Testamenti Domini².

Ἡ τοιαύτη συνεπέκτασις τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπου ὑπὸ τῶν συλλειτουργούντων ἀρχιερέων γινο-

1. Ὡς προετίθεντο δύο ἢ καὶ πλείονες ἄρτοι, οὕτω καὶ κρατῆρες ἢ ποτήρια.

2. De Puniet ἄρθρον *Concélébration Liturgique* ἐν F. Cabrol, *Dict. d' Arch. Chr, et de Liturg.* τόμ. III στήλ. 2484.

μένην, περὶ ἧς ἴδε κατωτέρω, ἐνέχει τὴν ἔννοιαν μᾶλλον τῆς συγκαταθέσεως τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς χειροτονίαν τοῦ ὑποψηφίου.

Διάταξις τις τοῦ **P** παρουσιάζεται ἀρχικόντως περιεργος. Κατ' αὐτὴν εἰσενεχθέντων κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον τῶν τιμίων δώρων καὶ καλυφθέντων ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου διὰ τοῦ ἀέρος ὁ ἀρχιερεὺς δὲν φέρει ὠμοφόριον, ἀλλὰ τοῦτο κρατεῖται ὑπὸ τοῦ πληροῦντος τόπον ἀρχidiaκόνου ὑποψηφίου. Προκειμένου δ' οὗτος ἤδη νὰ χειροτονηθῆ, δὲν ἐπιθέτει αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ χειροτονοῦντος, ἀλλ' ἀποτίθησιν αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος ἐπάνω τοῦ καταπετάσματος ἦτοι τοῦ ἀέρος ὥστε νὰ καλύπτῃ οὐ μόνον τὰ ἅγια, ἀλλὰ καὶ μέρος τι τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ὅτι μὲν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναφορᾶς μέχρι τῆς μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχῆν ὑψώσεως τῶν καθηγιασμένων δώρων δὲν ἔφερον ὁ ἐπίσκοπος τὸ ὠμοφόριον αὐτοῦ, εἶνε καὶ ἄλλοθεν γνωστόν¹. Ὅτι δὲ οὐδὲ κατὰ τὴν διάρκειαν χειροτονίας ἔφερε τοῦτο ὁ χειροτονῶν ἀρχιερεὺς, τοῦτο ἀληθῶς περιεργον ὑπεμφαίνεται ἀρχικόντως σαφῶς ἐν τῷ **P**. Κατὰ τινα τ. ἔ. ἐν τέλει τῆς κατὰ τὸν **P** τάξεως διατάξεϊν ὁ μέλλων εἰσιέναι ἀρχidiaκός μετὰ τὸ πέρας τῆς χειροτονίας ἴσταται πλησίον τοῦ Πατριάρχου· «καὶ ἐπαίρων ὁ πατριάρχης *ἐκ τῆς ἁγίας τραπέζης* τὸ ὠμοφόριον ἐπιδίδωσιν αὐτῷ». Ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ὠμοφόριον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χειροτονίας δὲν ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ τελεταρχοῦντος ἀρχιερέως, ἀλλ' ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης. Διὰ νὰ ἐπιδίδεται δὲ ἤδη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχidiaκόνον, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλληται ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων, ὑποδηλοῖ ὅτι οὐδὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐναρχομένης ἤδη ἀναφορᾶς ἔφερετο ὑπ' αὐτοῦ,

Ἐξιολογωτάτη καὶ ἡ κατὰ τὸν **Π** ἐνδυσίς τοῦ νεωστὶ χειροτονηθέντος ὑπὸ τοῦ χειροτονήσαντος, ἧτις οὕτω προσελάμβανε πανηγυρικώτερον χαρακτῆρα. Ἐξιοσημείωτον, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐνδύσεως ταύτης, παρὰ τὸν ἐπίσημον χαρακτῆρα αὐτῆς, δὲν ἀκούεται οὐδ' ἅπαξ τὸ Ἄξιος (ὡς καὶ κατὰ τοὺς **B**, **P**), μόνον δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον πλήρη ἐγκαθίδρυσιν τοῦ νεοχειροτονήτου «λέγει ὁ λαὸς γ' Ἄξιος».

Ἐξία ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως τυγχάνει ἡ ὑπὸ τοῦ **B** πρῶτον εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν **P** **Ξ** Βησσαριανοῦ ὀριζομένη διάταξις, καθ' ἣν «ὅτε... εἰπῆ ὁ λαὸς τὸ Ἄξιον καὶ δίκαιον τότε ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπιδίδωσι τῷ χειροτονοῦμένῳ πρεσβυτέρῳ ἓνα ἄρτον εἰς τὰς χεῖρας». Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ ἄρτος ἐπιδίδεται τῷ χειροτονηθέντι οὐχὶ μετὰ τὸν καθαγιασμόν, ὡς νῦν, ἀλλὰ πρὸ τοῦ καθαγιασμοῦ καὶ ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἀναφορᾶς. Τοῦτο ὑπενθυμίζει τὴν ἐν Ἀποστ. Διαταγ. Η δ' ἐπὶ χειροτονία ἐπισκόπου μαρτυρουμένην προᾶξιν, καθ' ἣν «μετὰ τὴν προσευχῆν εἰς τῶν ἐπισκόπων ἀναφερέτω τὴν θυσίαν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονηθέντος».

1. Περὶ κώδικα υ ἐν Π. Τρεμπέλα Αἱ Τρεῖς λειτουργεῖαι σελ. 54 καὶ 130.

‘Ο **Π**, ἐξηγεῖ θαυμασίως τὴν ἔννοιαν καθ’ ἣν δέον ὁ χειροτονηθεὶς νὰ φυλάττῃ τὴν πιστευομένην εἰς αὐτὸν παρακαταθήκην: «Μὴ ἐπιδώσῃς ταύτην αἰρετικοῦ ἢ νεκροῦ ἢ διὰ δώρων ἢ διὰ φόβον ἢ δι’ ἀπειλῶν, ἀλλ’ οὐν ὡς τὰς κόρας τῶν ἀδολεούτων σου ὀφθαλμῶν οὕτως πρόσεξαι».

Ἐν τῇ τάξει χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου τὸ προπαρασκευαστικὸν μέρος διακρίνεται ὡς ἴδιον καὶ ἀνεξάρτητον τμήμα ἐν τῇ ὅλῃ τελετῇ καὶ ὡς αὐτοτελής τις εἰσαγωγή καὶ προπαρασκευὴ εἰς τὴν μετὰ τὴν παρεμπύπτουσαν ἔναρξιν τῆς λειτουργίας καὶ τὴν μικρὰν εἴσοδον ἐπακολουθοῦσαν κεχωρισμένως τελετὴν τῆς χειροτονίας. Ἡ τοιαύτη ἔξαρσις καὶ ὁ ἀπὸ τῆς καθ’ αὐτὸ τελετῆς διαχωρισμὸς τοῦ προπαρασκευαστικοῦ μέρους ἐξηγεῖται πλήρως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ πρὸς χειροτονίαν συγκεκρικλήμενος ὄμιλος τῶν ἐπισκόπων δὲν ἀπετέλει καὶ τὸ σῶμα τῶν ἐκλεκτῶν, ἀλλὰ μόνον εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐπικυρώσεως ἢ μὴ τῆς ἐκλογῆς, τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς χηρευούσης ἐπισκοπῆς. Πρὸς ἐπικύρωσιν λοιπὸν τῆς ἐκλογῆς προηγεῖτο ἐξέτασις ἐπακριβῆς τοῦ ὑποψηφίου, ἀναφερομένη πρωτίστως εἰς τὸ ὑγιὲς καὶ ὀρθὸν τῶν περὶ πίστει φρονημάτων αὐτοῦ, ὅτε δ’ οἱ ἐπίσκοποι, καὶ δὴ ὁ προεξάρχων τούτων Μητροπολίτης ἐπέθετο περὶ τοῦ ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐκλεγείς συνεκέντρον τὰ πρὸς χειροτονίαν προσόντα, ἐξεδήλου τὴν κυροῦσαν τὴν ἐκλογὴν ψήφον του διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: «Ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος προχειρίζεται σε μητροπολίτην τῆς θεοσώστου πόλεως, (Ἴδε κώδ. Ἱεροσολ. καὶ Σιναϊτικόν) ἢ ὡς ὀρθότεραν ἀναγράφεται ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ «Ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐμῆς μετριότητος προβάλλεται σε τὸν θεοφιλέστατον ἱερέα καὶ ὑποψήφιον τὸν δεῖνα ἐπίσκοπον τῆς θεοσώστου πόλεως τῆς δεῖνος»¹. Ἐν τῷ Ἀλλατιανῷ παρουσιάζεται εὐκρινῶς ἢ μετ’ ἐπιμελείας ἔρρευνα ὑφ’ ἑνὸς ἐκάστου τῶν τριῶν ἐπισκόπων ἀλληλοδιαδόχως γινομένη πρὸς διακρίβωσιν τῶν φρονημάτων τοῦ ὑποψηφίου. Ὅταν δ’ ἕκαστος τούτων λαμβάνῃ ἱκανοποιητικὴν τὴν ἀπάντησιν ἀπαντᾷ διὰ τῆς εὐχῆς: «Ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ σοῦ ἕως οὗ μετὰ τὴν τρίτην ὁμολογίαν ὁ τελεταρχῶν ἀρχιερεὺς ἐκδηλῶν τὴν ὀριστικὴν συγκατάθεσιν τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων προβάλλεται αὐτὸν ὀριστικῶς ὑποψήφιον ἐπίσκοπον, κατ’ ἰδιάζουσιν δὲ εἰς τὸν Ἀλλατιανὸν διάταξιν ἐγ-

1. Ἡ ἀντικατάστασις αὕτη τοῦ προβάλλεται σε διὰ τοῦ προχειρίζεται σε ἐγένετο, φαίνεται, κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῇ προβλήσει τοῦ πατριάρχου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος σημειωθεισῶν μεταβολῶν. Πράγματι κατὰ τὸν ψευδοκωδινόν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ αὐτοκράτωρ ἐπικυρῶν τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου καὶ ἐπιδίδων αὐτῷ τὸ πατριαρχικὸν δικανίκιον ἔλεγεν: «Ἡ ἁγία Τριάς διὰ τῆς παρ’ αὐτῆς δωρηθείσης ἡμῖν βασιλείας προβάλλεται σε ἀρχιεπίσκοπον κ.τ.λ.». Κατὰ τὸν Γεώργιον Φραντζῆν ὅμως (Χρον. βιβλ. Γ’ κεφ. ια’) ὁ βασιλεὺς ὑψῶν ὀλίγον τὸ δικανίκιον ἔλεγεν «Ἡ ἁγία Τριάς ἢ τὴν ἐμοὶ βασιλείαν δωρησαμένη προχειρίζεται σε εἰς Πατριάρχην τῆς Νέας Ρώμης». Βεβαίως ὁ δεύτερος οὗτος τύπος εἶνε μεταγενέστερος.

χειρίζει αὐτῷ οὐ μόνον τὸ ἐπιγονάτιον, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον πρὸ τῆς χειροτονίας. Αὕτη εἶνε ἡ λεγομένη πρόβλησις ἢ μικρὰ σφραγίς, μεθ' ἣν ἐπακολουθεῖ ἡ δευτέρα ἢ μεγάλη σφραγίς, τοῦτ' ἔστιν ἡ χειροτονία. Αὕτη δὲν πρέπει νὰ συγγέται πρὸς τὸ μήνυμα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν τῆς ἐκλογῆς πρὸς τὸν ἐκλεγέντα καὶ ἐπίσημον δήλωσιν αὐτοῦ ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐκλογὴν. Ἡ μικρὰ σφραγίς καὶ σήμερον γίνεται συνδεδεμένος μετὰ τῆς χειροτονίας κατ' αὐτὸ τὸ προπαρασκευαστικὸν μέρος αὐτῆς.

Ἡ διάκρισις αὕτη ἐμφαίνεται σαφῶς εἰς ὅσα ὁ ψευδοκωδινός¹ γράφει ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐκλογὴν πατριάρχου. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο ἐκ τριῶν ὑποψηφίων προτεινομένων ὑπὸ συνόδου ἀρχιερέων. Τοῦ αὐτοκράτορος ἐκδηλώσαντος τὴν προτίμησιν αὐτοῦ «ἀποστέλλονται ἄρχοντες παρ' αὐτοῦ, οὓς ἂν διακρίνοι, καὶ οἱ δηλωθέντες ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες καὶ διακομίζουσι τὸ ψήφισμα πρὸς τὸν ψηφισθέντα καὶ ἐκλεγέντα ὡς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τε καὶ τοῦ βασιλέως». Τοῦτό ἐστι τὸ μήνυμα. Μεθ' ὃ «ἔρχεται ὁ ὑπόψηφος πατριάρχης, (ὑπόψηφος γὰρ μέχρι τότε λέγεται) εἰς τὸ τρίκλινον τοῦ παλατίου διὰ τὴν πρὸ τοῦ βασιλέως πρόβλησιν. Παρισταμένων δὲ τῆς συγκλήτου καὶ τῶν μητροπολιτῶν πάντων καὶ πάντων τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀρχόντων ἐξήρχετο ὁ βασιλεὺς φορῶν καὶ τὸ χρυσοπερίκλειστον σαγίον καὶ παραδίδων τῷ ὑποψήφῳ τὸ πατριαρχικὸν δικανίκιον «μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔλεγεν οὕτως: Ἡ ἁγία Τριάς διὰ τῆς παρ' αὐτῆς δωρηθείσης ἡμῖν βασιλείας *προβάλλεται* σε ἀρχιεπίσκοπον Κων/λεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμ. πατριάρχην». Παρατηρεῖ δὲ ὁ Κωδινός, ὅτι «δεῖ γινώσκειν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ἀρχιερεῖς χειροτονοῦνται σφραγιζόμενοι ἐκ δευτέρου (τὴν μὲν πρώτην σφραγίδα καλοῦσι μικράν, τὴν δὲ δευτέραν μεγάλην, ἣτις ἐστὶ χειροτονία), ὁ δὲ πατριάρχης χειροτονεῖται μόνον, ἐπεὶ ἡ τοῦ βασιλέως πρόβλησις ἀντὶ τῆς μικρᾶς λογίζεται σφραγίδος». Εἶνε δὲ ἀντὶ τῆς μικρᾶς σφραγίδος ἢ ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρόβλησις, διότι ἤδη ἡ προτείνασα τὸν ὑποψήφιον σύνοδος προὑποτίθεται, ὅτι ἦτο πεπεισμένη περὶ τῶν ὁρθῶν φρονημάτων αὐτοῦ καὶ δὲν ἐχρειάζετο νὰ προβῇ εἰς ἔρευναν αὐτῶν, ὡς ἐγένετο αὕτη κατὰ τὸ Ἀλλατιανόν, ἦτο δ' αὕτη τὸ πρωτοβάθμιον σῶμα τῆς ἐκλογῆς, τῆς ὁριστικῆς ἐπικυρώσεως αὐτῆς ἐπιφυλασσομένης εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις λοιπὸν ἦτο καὶ ἡ *προβάλλουσα* τὸν ὑποψήφιον ἀρχή, Προκειμένου ὁμοῦ περὶ ἐκλογῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὸ πρωτοβάθμιον σῶμα τῆς ἐκλογῆς ἦσαν ὁ λαὸς ἢ πρόκριτοι τοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ κλήρου τῆς χηρευούσης ἐπισκοπῆς, ἡ σύνοδος δὲ τῶν ἀρχιερέων ἦτο τὸ σῶμα τὸ ὁριστικῶς κρίνον περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένης μικρᾶς σφραγίδος ἢ προβλήσεως ἐπεκύρου τελικῶς τὴν ἐκλογὴν, μεθ' ὃ ἐχώρει καὶ ἐπὶ τὴν χειροτονίαν.

(Συνεχίζεται)

1. Περὶ τῶν ὁφφικιαλίων τοῦ παλατίου τῆς Κων/πόλεως καὶ τῶν ὁφφικίων κ.λ.π. κεφ κ' Migne 157, 117 καὶ ἐξῆς.